

JAANA GLUSCHKOFF

Paikka ajan aitiossa

Senaattori, industrialisti ja aatelismies Lennart Gripenberg

Fil. maist. Jaana Gluschkoff tarkastelee eliitin muodonmuutosta 1800-luvun ja 1900-luvun alun teollistuvassa ja uudella tavalla politisoituvassa yhteiskunnassa.

■ Kun senaattori Lennart Gripenberg 15.11.1912 täytti 60-vuotta, hän sai entisiltä senaattorikollegoiltaan onnitteluaadressin. Juhlapäivän innoittamina onnittelijat välittivät veljelliset terveisensä, kiitollisuudenosoituksensa ja onnentoivotuksensa päiväsankarille. Hänen elämäntyötään kuvailtiin merkittävänä, hedelmällisenä ja monipuolisena kaikissa niissä lukuisissa tehtävissä, joita hän oli hoitanut niin insinöörinä, teollisuusjohtajana, virkamiehenä, senaattorina kuin valtiomiehenäkin. Kollegat ylistivät korulausein myös Gripenbergin velvollisuudentuntoa, luontaista lahjakkuutta ja kykyä ratkaista uudet, vaikeat tehtävät, samoin hänen vaatimattomuuttaan, oikeamielisyyttään, vakaumuksellisuuttaan sekä uskollisuuttaan perustuslaille.¹

Juhla-adressin välittämä kliseinenkin kuva Lennart Gripenbergistä ja hänen julki-sesta toiminnastaan kertoo oleellisen erästä Suomen suuriruhtinaskunnan vaikuttajasta ja sääty-yhteiskunnan elinkeinoelämän, hallinnon ja politiikan eliittiin kuuluvasta toimijasta. Samalla siitä piiryy myös laajempi kuva ajan eliitin arvoista, sen yhteiskunnallisista, taloudellisista ja poliittisista toimintakentistä ja strategioista valta-asemansa säilyttämiseksi.

Sotilaspojasta insinööriksi

Lennart Gripenberg syntyi 15.10.1852 Oulussa. Isänsä puolelta hän kuului Ruotsin kuninkaan Kaarle XI:n 1678 aateloimaan sotilassukuun, äidin juuret olivat pohjoispohjalaisissa talonpoikais- ja pappissuvuissa.

Isän virka Suomen Pankin pankin haarakonttorin johtajana Oulussa, myöhemmin Viipurissa, sekä äidin sukulaisuussuhteet Pohjanmaan suuriin kauppahuoneisiin loivat perustan elinikäisille tuttavuus- ja ystävyys-suhteille.²

Erityisen tärkeiksi muodostuivat kuitenkin Haminan kadettikoulussa 1864–70 solmitut toveruussuhteet. Vuonna 1821 perustetun Venäjän sotilasoppilaitosten ylihallituksen alaiseen kouluun otettiin aluksi oppilaiksi vain upseereitten ja aatelisperheitien poikia. Heidät koulutettiin sotilastehtäviin koko Venäjän keisarikunnan aluetta varten. Samalla uudelle sukupolvelle siirrettiin ja siirtyi ylimmän sotilaseiitiin ja aatelin sotilaalliseen, poliittiseen, taloudelliseen ja kulttuuriseen valtaan tarttumisen edellytykset. Vaikka säätyrajoitukset virallisesti myöhemmin poistettiin, koulu säilyi koko olemassaolonsa ajan leimallisesti ruotsinkielisistä säätyläiskodeista tulleet poikien opinahjona.³ Tulevaisuudessa nämä lapsuus- ja nuoruusvuosina solmitut toverisuhteet tarjosivat mahdollisuuksia elämänuraa koskevissa valinnoissa ja tukivat niitä. Ne sinetöitiin usein avioliitolla upseeritoverin sisaren tai lähipiiriin kuuluvan säätyläistyön kanssa. Tämä laajensi ja tiivistä perhe- ja sukuverkostoa edelleen.

Gripenbergin nuoruusvuodet osuivat teollisen murroksen kauteen, joka vauhditti sääty-yhteiskunnan murtumista ja aatelin etuoikeutetun yhteiskunnallisen aseman vähittäistä murenemista. Vanhojen aatelisten sotilassukujen kohdalla tämä tuntui monin tavoin. Ruotsin kuninkaan aateloiman eliitin oli opittava varmistamaan asemansa Venäjän keisarin suosikkijärjestelmässä. Aatelisprivilegioiden peruuntuminen vei niiden varaan rakennetut mahdollisuudet toimia talouselämässä ja aatelisupseereiden heikko teoreettinen koulutus vaikeutti pääsyä

1. *Hufvudstadsbladet* 16.11.1912.

2. Lennart Gripenberg (1972) *Utdrag ur minnesanteckningar (1852–1932)*, Helsingfors: Familjeupplaga, 9.

3. Sigurd Nordenstreng & Aimo Halila (1975) *Haminan historia II*, Hamina: Haminan kaupunki, 516–525; ks. myös J.O.E. Screen (1976) *The Entry of Finnish Officers into Russian Military Service 1809–1917*, London: University of London, 47–49, 235–242.

siviilivirkoihin. Upseerinura Venäjän armeijassa taas usein tiesi muuttoa laajan valtakunnan kaukaisiin osiin. Samaan aikaan alemmasta säätyläistöstä ja säätyjen ulkopuolelta nousi kyvykkäitä ja muodollisestikin päteviä kilpailijoita, jotka havittelivat aatelille perinteisesti kuuluvia johtopaikkoja. Tämä pakotti aatelin väistämättä hakeutumaan myös totutuista poikkeaville ammatuurille perinteisten sukutraditioihin pohjautuvien valintojen sijasta.

Uravalinta vanhojen traditioiden pohjalta oli kuitenkin Lennart Gripenbergin kohdalla jo tehty, kun vanhemmat lähettivät hänet kaksitoistavuotiaana 1864 Haminan kadettikouluun. Upseerinura Venäjän armeijassa oli vanhemmista yhä paras vaihtoehto sijoittua yhteiskunnallisesti varmaan asemaan. Kadettikoulusta 1870 priimuksena valmistunut Gripenberg määritti Pietariin, ratsuväen henkivartiokaartin krenatööriyksiin. Arvostettu joukko-osasto oli hyvä ponnahduslauta nopeasti kohoavalle upseerinuralle. Monelle vastavalmistuneelle upseerille sijoittuminen henkivartiokaartiin oli haluttu vaihtoehto, mutta ei Lennart Gripenbergille. Hän haaveili siviiliurasta kotimaassa, mutta käytännössä tämän toteutuminen näytti mahdottomalta. Vaikka sotilasura ei houkuttellut, hän kuitenkin jatkoi opintojaan Nikolain insinööriakatemiassa Pietarissa.

Kyseenalainen sotilaskunnia

Venäjän keisarikunnan sotilasjohto sijoitti insinööriakatemiasta valmistuneet upseerit valtakunnan kokonaisedun kannalta tärkeiksi määrittelemiinsä kohteisiin. Gripenbergin valmistumisen aikoihin insinöörejä tarvittiin etelä- ja itäosissa Venäjää eli mahdollisimman kaukana suuriruhtinaskunnasta. Gripenberg kuitenkin halusi palata Suomeen. Monet suomalaiset upseeritoverit kuitenkin valitsivat keisarikunnan armeijan tarjoamat mahdollisuudet uranluomiseen. Tällaista valintaa suosittiin poliittisistakin syistä. Venäjän sotilasoppilaitosten tehtävä oli kouluttaa keisarin monikansallisista alamaista luotettavia, kyvykkäitä ja uskollisia sotilaita. Gripenberg muisteli kuinka ”meille tuohon aikaan niin usein korostettiin, että suomalaiset upseerit venäläisten

palveluksessa hyödyttävät suuresti maataan tekemällä suomalaisten nimeä Venäjällä tunnetuksi”. Jo Haminan kadettikoulun aikoihin Gripenberg oli kuitenkin muutamien toveriensa tavoin kiinnostunut sotilasuraa enemmän yhteiskunnallisista, poliittisista ja filosofisista pohdinnoista, eikä ”sotilaselämään kuuluvat äkseeraukset ja muut sotilaalliset harjoitukset, jotka kuitenkin olivat upseerien pääasiallinen toimi, voineet ainakaan täyttää vaatimusta, jonka katsoimme elämäntehtäväksemme”.

Kadettikoulun aikaisen läheisen ystävänä ja oppilastoverinsa Magnus von Essenin kanssa Gripenberg oli tullut pohdinnoissaan siihen tulokseen, että ”jokaisen ihmisen velvollisuus on kykyjensä mukaan olla mahdollisimman suureksi hyödyksi ihmisyydelle ja ennen kaikkea omalle maalleen ja kansalleen.”⁴ Toverusten pohdinnoilla oli juurensa koulun ”Toverikunnan” keskusteluiloissa, joissa eliittikoulun oppilaiden varmuudella ja nuoruuden innolla väiteltiin ajan yhteiskunnallisista ristiriidoista. Gripenbergin kynänjälki näkyi toverikunnan 1870 uudistetuissa säännöissä. Ne perustuivat ajatukseen, että on ”ammuttava vanhat ennakkoluulot ja lähdeittävä vapaammille teille”.⁵ Taustalla vaikutti koulun johtajan ”porvarisenraalin” – ja Lennart Gripenbergin äiti puolen langon – Fritiof Neoviuksen pyrkimys⁶ lähentää annettavaa opetusta suomalaisen yhteiskunta- ja kulttuurielämään.

Haminan kadettikoulun kaltaisissa sotilasoppilaitoksissa pohdinnat oli kuitenkin suhteuttava Venäjän keisarikunnan sotilaitoksen määrittämään linjaan. Venäjän sotaministerinä toimineen kenraali, kreivi Nikolai Miljutinin mukaan tämä tehtävä oli Venäjän autokratian turvaaminen keisarikun-

4. Lennart Gripenberg (1972) *Utdrag ur minnesanteckningar (1852–1932)*, Helsingfors: Familjeupplaga, 16–28, 60–61.

5. G.A. Gripenberg (1912) *Finska kadettkåren och dess kamratskap*, Helsingfors, 350. Toverikunnan historian kirjoittanut everstiluutnantti Gustaf Gripenberg kuvaa toverikunnan sääntöuudistusta radikaaliksi ja liberaalissa hengessä laadituksi.

6. Carl Enckell (1990) *Finska kadettkåren 1887–1903/Carl Enckell; utgiven med en inledning av J.E.O. Screen.*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 70–82;

nan nopeasti muuttuvassa sosiaalisessa ja taloudellisessa tilanteessa ja venäläisen yhteiskunnan asteittainen poliittinen ja sosiaalinen uudistuminen moderniksi eurooppalaiseksi valtioksi.⁷ Gripenbergille ja von Essenille uudistustyöhön olisi riittänyt hyvin suuriruhtinaskunnan aluekin, sillä ”maataan piti palvella suuremmin, eikä näin suuren kiertotien kautta”.⁸

Siviiliuralle ja aviosäätyyn

Lennart Gripenbergin lapsuutta ja nuoruutta oli varjostanut äidin varhainen kuolema sekä isän viraltapano ja henkilökohtainen konkurssi 1860-luvun kuohuvan liike-elämän pyörteissä.

Jos pojalta itseltään olisi kysytty, hän olisi halunnut opiskella lääkäriksi. Perheen varattomuus konkurssin jälkeen esti haaveiden toteutumisen. Siviiliammattiin koulutautumiseen ei varakkaammiltakaan sukulaisilta hellinnyt lainaa. Nuoren aatelismiehen jokapäiväinen elämä oli säätynsä rajoissa niukkaa, mutta moniin ikätovereihin verrattuna mahdollisuuksia täynnä. ”Suuri kiertotie”, upseerikoulutus, palvelu Venäjän armeijassa ja opiskelu Nikolain insinööriakatemiassa oli niistä yksi, halusipa Gripenberg sitä tai ei.

Opiskellessaan Pietarissa hän tutustui samalla myös kaupungissa asuviin suomalaisiin. Opiskelija-asunnon hän jakoi serkkunsa Sebastian Gripenbergin kanssa, joka myöhemmin toimi Suomessa yleisten rakennusten ylihallituksen ylijohantajana ja senaattorina.⁹ Sukulaisvierailuja tehtiin Pietarissa mm. valtiosihteerinvirastossa työskentelevien Johannes Gripenbergin ja Ch. E. Frosteruksen luo, joista edellinen toimi Suomessa myöhemmin senaattorina jälkimmäinen Vaasan hovioikeuden presidenttinä. Johannes, Lennart ja Sebastian Gripenbergin tavatessa tapasivat myös uuden sukupolven edustajat Gripenberg-, Langenskiöld- ja Furuhjelm-sukujen ympärille muodostuneesta senaattoriverkostosta.¹⁰

Siviiliurasta haaveilevalle nuorelle upseerille Pietarissa suoritettu insinöörintutkinto näytti lopulta tarjoavan mahdollisuuden palata kotimaahan. Venäjällä vietettyjen vuosien jälkeen päätös hakeutua siviiliuralle

Lennart Gripenberg. Museovirasto. Kuva: Atelier Nyblin.

7. Carl van Dyke (1990) *Russian Imperial Military Doctrine and Education 1832–1914, Contributions in Military Studies number 105*, New York: Greenword Press, 49–56. van Dykin mukaan Venäjän sotilasoppilaitoksissa pyrittiin Aleksanteri II:n aikana (1855–81) toteuttamaan käytännössä jo aiemmin teoriassa hahmotellut mallit maan armeijan modernisoinnista, vahvistamisesta ja yhtenäistämistä. Uudistuspyrkimyksiä koetettiin vauhdittaa mm. opetussuunnitelmia yhtenäistämällä ja lisäämällä yhteiskunnallisia aineita kuten valtio-oppia ja laintuntemusta opetusohjelmiin. Venäjän hallitusvallan pelko autokratian säilymisestä ei ollut aiheeton, mm. dekabristien vallankumouksellisen liikkeen ytimen muodostivat ylimpään upseeristoon ja aateliin kuuluvat.

8. Lennart Gripenberg (1919) *Minnesanteckningar af Lennart Gripenberg 1919*, handskrift. 24–25.

9. Gripenberg (1972) 61. Sebastian Gripenbergin urasta mm. Anne Haila (1998) *Suomalaisuutta rakentamassa. Arkkitehti Sebastian Gripenberg kulttuurifennomanian lipunkantajana*, Historiallisia tutkimuksia 210, Helsinki: Suomen Historiallinen seura.

10. Raimo Savolainen (1994) *Suosikkisenaattorit. Venäjän keisarin suosio suomalaisten senaattorien menestyksen perustana 1809–1892*, Helsinki: Hallintohistoriakomitea, kuvio 5.

Suomeen oli vain vahvistunut. Vastenmielisen sotilasuran ja koti-ikävänsä lisäksi suurin syy tähän oli nyt Anna Nyberg, Oulun läänin kuvernööriparin Otto ja Leontine Nybergin tytär. Nuoret olivat tunteneet toisensa jo lapsuudesta, sillä Anna oli Lennartin äitipuolen Wilhelminan Geschwendtin sisaren tytär, ”Anna-serkku”.

Innokkaan sulhaskokelaan sitkeä piiritystaktiikka tuotti tulosta ja uutena vuotena 1877 Oulussa vietettiin ”miesmuistiin ensimmäiset kuvernöörin tyttären häät”, kuten niitä kuvasi tuleva appi. Vaikka hääpari itse olikin toivonut häitä vietettävän pienessä piirissä, morsiamen isä katsoi asemansa ehdottomasti vaativan ”säädynmukaisesti” järjestettyjä juhlallisuuksia.¹¹ Kuvernööri Nyberg antoi varauksettoman suostumuksensa liitolle, joskin kirjoitti veljelleen vävynsä olevan ”tosin köyhä poika, mutta opinnot sujuivat hyvin Pietarin insinööriakatemiassa ja se on paras takuu tulevaisuudelle.”¹²

Häistä tuli vuoden seurapiiritapahtuma Oulussa. Kuvernööri Nyberg oli päättänyt kutsua ”koko Oulun”. Käytännössä tämä tarkoitti kaupungin ylimmistä virkamiehistä, kauppahuoneitten omistajista ja tehtailijoista koostuvaa ruotsinkielistä, ylintä säätyläistöä, noin kolmea sataa häävierasta. Monisatapäiselle kutsuvierasjoukolle järjestettiin erillisessä juhlahuoneistossa joulukuun lopulla kuulutustanssiaiset. Vihkiminen toimitettiin 2.1.1877 kuvernöörin talossa, jonne oli kutsuttu ainoastaan kaikkein läheisimmät ja arvokkaimmat vieraat, ”vain hieman yli sata kutsuvierasta, jottei tungos olisi liian suuri ...”¹³.

Ajan sanomalehdissä ei ollut tapana julkaista tunnettujen henkilöiden yksityiselämää koskevia kuvauksia. Oulun läänin kuvernööri Nybergin perhehät kuitenkin ylittivät *Uleåborgs Tidningin* uutiskynnyksen.¹⁴ Poikkeusta siivitti luultavimmin myös se, että Nyberg itse oli lehden osakas.

Häillä oli tärkeä tehtävä sosiaalisena ja kulttuurisena tapahtumana paitsi hääparille itselleen myös heidän perheilleen, suvulle ja säädylleen. Jo pelkästään kutsuvierasluettelon avulla kuvernööri, läänin korkein hallintoeliitin edustaja, osoitti tiettyjen perheitten tai henkilöiden paikan yhteisös-

sä. Valtion hallintokoneistoon integroituneen kuvernöörin oli kuitenkin ansaittava yhteiskunnallinen eliittiasemansa. Varakkaat oululaiset porvarit, joiden laivat seilasivat maailman meriä, olivat itsetietoista joukkoa. Heidän liiketoimensa joko kukoistivat tai kuihtuivat kuvernööreistä huolimatta. Nyberg kuitenkin piti huolen siitä, että Oulussa tiedettiin mihin säätyyn ja sukuun tytär naitettiin. Sulhasen suku- ja säätytausta tunnettiin alueella. Äiti oli Kemimaan Ilmolan kirkkoherra Frosteruksen tytär, isä Gustaf Gripenberg Oulun Suomen Pankin haarakonttorin entinen pankinjohtaja ja yksi kolmesta kaupungissa aikanaan asuneista aatelismiehistä.

Morsian, Anna Nyberg oli saanut säätyläistytölle tavanmukaisen kasvatuksen ja koulutuksen. Vanhemmat olivat hankkineet tyttärelle jo varhain ranskalaisen kotiopettajan. Tämä täydensi etenkin ranskankielen ja pianonsoiton opetusta Helsingin fruntimerskolanin kurssien suorittamisen ohella. Vuodet ennen avioliittoa kuuluivat kodin piirissä äidin seurana.¹⁵ Säätyläistytöjen tapaan Anna Nyberg edusti omalla esiintymisellään perhettään ja sukuaan seurapiiritilaisuuksissa kuten syntymä- ja nimipäiväkutsuilla, tanssiaisissa, harrastelijateatterin näytöksissä, konserteissa ja hyväntekeväisyysjuhlassa. Näiden tärkeiden vuosien aikana hän, muiden säätyläisperheiden nuorten tapaan, vahvisti perheensä laajoja ystävyys- ja tuttavuussuhteita ja loi uusia – kuitenkin säätyrajoja ylittämättä. Lukuisat ylimpään säätyläistöön kuuluvien perheiden nuorten keskenään solmimat avioliitot vahvistivat näitä siteitä entisestään. Samalla ne tukivat myös eliitin asemaa ja siirsivät sen sosiaalista, taloudellista ja kulttuurista pääomaa seuraavalle sukupolvelle.¹⁶

Avioliitto Anna Nybergin kanssa liitti Gripenbergin aatellisen sotilas- ja virkamiessuvun Nybergin säätyläissuvun laajaan ja monella taholla vaikuttavaan kulttuurielämän, talouden, politiikan ja sotalaitoksen edustajien sukulais- ja tuttavapiiriin. Kuuluminen suuriruhtinaskunnan eliittiin heijastui monin tavoin nuorenparin elämään. Johtaviin aatellis- ja säätyläissukuihin kuuluvilla oli lähes aina useita sukulaisia, tuttavuuksia tai

ystäviä keskeisillä yhteiskuntaelämän alueilla. Tämä takasi sen, että apua ja tukea oli mahdollista saada jo valmiitten suhdeverkostojen kautta. Mikään ei suomalaisissa kaupungeissa ole niin tärkeää kuin luoda intiimejä tuttavuussuhteita, kuvernööri Nyberg kirjoitti tuttavalleen, kreivitär Armfeltille Pietariin.¹⁷

Kuvernööri Nyberg ryhtyi omalta osaltaan suunnittelemaan vävynsä tulevaisuutta. Nybergin veljelle, Haminan kadettikoulun linnoitusopin opettajana toimivalle eversti Frans Nybergille oli Pietarissa avautumassa houkutteleva mahdollisuus. Nybergin veljeksistä nuorimman, vesirakentamisen professorina Pietarissa toimivan Alfred Nybergin lanko Ludvig Nobel ja hänen veljensä Robert olivat perustaneet yhtiön, johon tarvittiin päteviä miehiä. Yhtiön kerrottiin tehneen lupaavia öljynporauksia Bakussa, Etelä-Kaukasuksella. Frans-veljen mahdollinen lähtö Nobelin yritykseen jättäisi Haminan kadettikouluun avoimen opettajanpaikan.¹⁸

Lennart Gripenberg itse suunnitteli haikautumista käytännön työhön rautateille. Nuorelle insinöörille rautatie oli uuden ajan, tekniikan ja nopeuden symboli, joka ennakoivat modernin yhteiskunnan kaikkia vielä käyttämättömiä mahdollisuuksia. Insinööritieteet näyttivät antavan keinot hallita luontoa, rakentaa yhteiskuntaa ja saavuttaa taloudellista menestystä. Asiantuntijoille näytti tarjoutuvan myös mahdollisuus yhteiskunnallisiin johtotehtäviin.

Radanrakentajilla oli lähes romantisoitu maine erämaiden karaistuneina sankareina, joilla oli hallussaan modernin maailman tieto, taito ja voima.¹⁹ Tähän Gripenberg halusi mukaan. Pahaksi onneksi rakenteilla ollut Turku–Tampere-rata oli valmistunut juuri kesään 1876 ja ilman, että uusista ratahankkeista olisi tehty päätöstä. Työttömiä rata-insinöörejä oli jo tämän työmaan jäljiltä riittämiin.²⁰ Haminan kadettikoulun johtaja Fritiof Neovius tarjosi nyt Gripenbergille opettajanpaikkaa. Gripenberg otti paikan vastahakoisesti vastaan, sillä ainoa vaihtoehto oli lähteä radanrakennustöihin Venäjälle. Gripenberg palasi siis entiseen kouluunsa opettajaksi. Ympäristö oli tuttu, samoin monet oppilaista ja myöskin koulun johta-

ja Neovius, joka oli sekä äitipuolen Wilhelmina Gripenbergin että apen Otto Nybergin lanko.

Teollistumisen vauhdittamat radanrakennustyöt tarjosivat kuitenkin lopulta tilaisuuden Venäjän armeijasta irrottautumiseen. Lennart Gripenbergin vaatimattomaksi jäänyt sotilasura vaihtui vanhemman rata-insinöörin tehtäviin 1879 Vaasan rataosuuden rakennustöissä. Kiinnittyminen insinöörien uuteen ja tiiviiseen ammattikuntaan, arkinen radanrakennustyö korpimailla ja muutto Kangasalle laajensi nuoren säätyläisperheen elämänpiiriä kokonaan uusille alueille.²¹ Samalla Lennart Gripenbergin kohdalla murtui lopullisesti sukupolvia jatkunut sotilasuratradiatio.

Uusille urille

Nousu talouselämän keskeisiin tehtäviin alkoi, kun Nybergien perhetuttu, Kymin uittoyhdistyksen päällikkö, Kymin ”teollisuuskeisariksi” kutsuttu William Ruth, päätti jättää tehtävän ja omistautua yksityisille liiketoimilleen. Gripenberg sai kehotuksen hakea paikkaa ja tuli valituksi toimeen 1881. Sahojen, puutavarayhtiöiden ja satamien leimaamisessa Viipurissa ja Haminassa nuoruutensa viettäneelle Gripenbergille muutto Kotkaan oli helppo. Uittopäällikön tehtäväs-

11. Gripenberg (1972) 73.

12. Otto Nyberg Robert Nybergille 15.1.1876, Svenska Litteratursällskapet arkiv 817 4.1. mappi 3.

13. ON RN:lle 3.1.1877 SLSA 817.4.1 mappi 3; Gripenberg (1972) 73–74.

14. Uleåborgs Tidning 11.1.1877 nro 3.

15. Gripenberg (1972) 45.

16. Angela Rundquist (1990) *Blått blod och liljevita händer*, Malmö, 85–110. Rundquist kuvaa ajan eliitin hääseremonioita ”moninäytöksiseksi draamaksi”, joita dominoi suku- ja säätykulttuuri. Säädynmukaisesti solmittu avioliitto takasi naiselle naimatonta sisartaan korkeamman sosiaalisen statuksen. Säädyn ja suvun päämääränä oli myös sosiaalisen ja taloudellisen pääoman säilyminen ja siirtäminen uudelle sukupolvelle.

17. Otto Nyberg Eugenie Armfeltille 7.4.1863, SLSA 817.1. mappi 1.

18. Otto Nyberg Robert Nybergille 15.1.1876, SLSA 817 4.1 mappi 3.

19. Karl-Erik Michelsen (1999) *Viides sääty: insinöörit suomalaisessa yhteiskunnassa*, Helsinki: Tekniikan akateemisten liitto: Suomen historiallinen seura, 150–153.

20. Gripenberg 1972 67–68.

21. Gripenberg 1972 98–102.

sä Sisä-Suomen laajojen korpimaiden elämä avautui kokonaan uudesta näkökulmasta. Näiltä matkoiltaan Gripenberg kertoi myöhemmin saaneensa arvokkaita uusia kokemuksia ja tärkeää tietoa teollistuvan maatalousmaan arjesta. Ne antoivat konkreettisen lisän jo opiskeluaikoina kadettikoulun toverikunnassa pohdittuihin yhteiskunnallisiin kysymyksiin.

Kotka–Kouvola välistä ratayhteyttä oli alettu suunnitella Kyminsuun nopeasti kasvavan sahateollisuuskeskuksen kuljetusolojen parantamiseksi. Hanketta edistääkseen Gripenberg osallistui aatelissäädyn edustajana vuoden 1882 valtiopäiville. Valtiopäivien aikana hän tutustui *Helsingfors Dagbladetin* päätoimittajan Robert Lagerborgin välityksellä liberaalien johtohahmoon, valtio-opin professori, senaattori Leo Mechelinin. Gripenberg totesi nyt joutuneensa kasvokkain paljon suurempien ja laajempien ilmiöiden ja asioiden kanssa kuin yksittäiset ratalinjaukset.²²

Hän alkoi kirjoittaa uittopäällikön työssä ohessa liberalistiseen maailmankuvaan rakentuvia, yhteiskunnallisiin kysymyksiin kantaa ottavia artikkeleita *Helsingfors Dagbladetiin*. Hän otti kärkevästi kantaa ajankohtaisiin politiikan ja talouden kiistakysymyksiin etenkin nimimerkillä ”Nemo” julkaistuissa pamfleteissa. Näissä hän mm. pohti vaihtoehtoja sääty-yhteiskunnan valtarakenteiden uudistamiseksi ja arvosteli kieliriidan lietsojia ja syytti heitä turhan hajaannuksen aiheuttamisesta ja puuhastelemisesta toisarvoisten kysymysten parissa.

Teollisuudesta, taloudesta ja politiikasta keräämäänsä kokemusta Gripenberg hyödynsi kun hänet 1886 nimitettiin teollisuushallituksen intendentiksi. Seuraavana vuonna sujuvakynäinen Gripenberg kiinnitettiin *Helsingfors Dagbladin* toimitukseen. Hänen kohoamistaan liberaalien johtavaan ydinryhmään kuvaa hyvin se, että hän vastasi nyt yhdessä päätoimittaja Anders Chydeniuksen kanssa lehden pääkirjoitusten sisällöstä.²³ Asiantuntijat ja poliittiset vaikuttajat alkoivat nousta yhteiskunnalliseen eliittiin säädystä riippumatta. Aatelilta tämä vaati vähintään muodonmuutosta.

Uudet tehtävät tiesivät Lennart Gripen-

bergille muuttoa Kotkasta Helsinkiin ja samalla kiinnittymistä suuriruhtinaskunnan keskushallintoon. Gripenbergin kymmenen vuotta kestänyt kausi teollisuushallituksessa osui Suomen teollisuuden voimakkaan kasvun aikaan. Samalla myös suomalainen kansalaisyhteiskunta etsi muotoaan uudella tavalla järjestäytyvässä ympäristössä. Tähän uudistustyöhön Gripenberg osallistui työväestön tapaturma- ja eläkekomitean puheenjohtajana. Hän julkaisi 1890 työväestön asemaa käsittelevän kirjan.²⁴ Siinä hän esitti käsityksensä, että oli selvästi teollisuuden edun mukaista turvata työväestön asema.²⁵

Suomen teollisuudelle Venäjän keisarikunta oli keskeisen tärkeä markkina-alue. Gripenberg valittiin 1893–96 työskennelleen Pietarin suomalais-venäläisen tullikomitean jäseneksi.²⁶ Samalla hän sai kannettavakseen osan vuosisadan vaihteen ratkaisemattomista Venäjän ja Suomen välisistä talouspoliittisista ja perustuslaillisista ristiriidoista. Gripenberg ehti toimia lyhyen aikaa tie- ja vesirakennusten ylihallituksen ylijohtajana ennen kuin hänet kutsuttiin 1896 senaatin talousosastoon kauppa- ja teollisuustoimituskunnan päälliköksi. Tiukkana perustuslaillisena tunnetun Leo Mechelinin lähipiiriin kuulumisen asetti rajat Gripenbergin suhteessa etenkin venäläisiin. Helmikuun manifestia 1899 ja kielimanifestia 1900 hän piti niin uhkaavina hyökkäyksiä Suomen erillisasemaa vastaan, että hän vastalauseena erosi senaatista.

Gripenberg tunsu useiden keskeisten talouden- ja hallinnon alueiden toimintakentät ja oli luonut niihin henkilökohtaiset suhteet. Valtionhallinnon ja politiikan vaihtaminen jälleen talouselämään sujui helposti, kun Gripenbergistä tuli aikansa suuryrityksiin kuuluvan nahkatehdas Veljekset Åströmin toimitusjohtaja. Tehdas oli täysin riippuvainen Venäjän markkinoista, jonne sen tuotanto vietiin lähes kokonaan. Eräs suurimmista kauppakumppaneista oli keisarikunnan armeija. Tämä ei kuitenkaan estänyt yhtiön toimitusjohtajaa arvostelemasta Venäjän hallitusvallan toimia – tosin jälleen nimimerkki ”Nemon” suojissa.

Kenraalikuvernööri Bobrikov sai 1903

diktaattorin valtuudet venäläistämistoimien turvaamiseksi. Hän perusti työryhmän, joka kartoitti ”hankalia” ja ”epätoivottuja virkamiehiä”. Työryhmä esitti Gripenbergin karkottamista.²⁷ Pian Leo Mechelinin jälkeen Ruotsiin matkannut Gripenberg kuitenkin jatkoi venäläistämistoimien arvostelua Suomeen salakuljetetussa *Fria Ord* -lehdessä, nyt nimimerkillä ”x”.

Bobrikovin murhan jälkeen Gripenberg palasi 1904 Suomeen. Leo Mechelinin 1905 muodostamaan perustuslailliseen senaattiin Gripenberg kutsuttiin talousosaston jäseneksi ja kulkulaitostoimituskunnan päälliköksi. Tehtävien hoito päättyi jälleen eroon. Nyt vastalauseena sille, että venäjänkielen asemaa virkakielenä yritettiin vahvistaa. Senaatin tarkastuskomitean pyynnöstä hän silti edelleen tarkasti keisarille lähetettyjen esitysten venäjänkieliset käännökset.

Gripenberg siirtyi uudelleen teollisuuden palvelukseen. Poliittinen ura ja valtionhallinnon tehtävien hoitaminen näyttivät hänen kohdallaan vallitsevassa tilanteessa mahdottomilta. Muita vaihtoehtoja oli kuitenkin useita, joista Gripenberg valitsi Tampereen Puuvillateollisuus Oy:n isännöitsijän tehtävät ”koska yhtiö oli vakavarainen, tehdasrakennus uusi ja moderni ja useat suurimmista osakkeenomistajista olivat miellyttäviä henkilöitä, jotka tunsin”.²⁸ Näin hän toisaalta liittyi niihin vanhan ruotsinkielisen eliitin ja aatelin edustajiin ja nuorsuomalaisiin liberaaleihin, jotka väistyivät tai joutuivat väistymään valtionhallinnon johtopaikeilta vanhasuomalaisten myöntövyyslinjan otteessa.²⁹ Kokonaan hän ei kuitenkaan luopunut senaatin tehtävien hoidosta.

Harmaa eminenssi

Gripenbergit palasivat 1909 Tampereelta Helsinkiin. Nyt 57-vuotias Lennart Gripenberg ei enää sitoutunut yhteen tehtävään, vaan hyödynsi monipuolisen kokemuksensa ja laajat yhteytensä useiden teollisuusyritysten, eläkelaitosten ja pankkien hallintoneuvostojen puheenjohtajana ja jäsenenä. Aikaa jäi myös kirjallisille töille mm. useille yrityshistorioille.³⁰ Monet niistä perustuvat omakohtaisille kokemuksille ja jo vuosikymmeniä kestäneisiin henkilökohtaisiin

suhteisiin. Mielenkiinnon kohteena säilyi myös sosiaalipoliittika, erityisesti vakuutus- ja eläkeasiat. Teollisuuden ja ulkomaankaupan perusteellisesti tunteva Gripenberg laati useita näitä aloja käsitteleviä tilastollisia esityksiä ja arviointeja.

Gripenberg ei koskaan sitoutunut poliitisiin puolueisiin, vaan oli omien sanojensa mukaan ”villi”. Yksikamariseen eduskuntaan hän kuitenkin oli ehdolla, mutta uudella tavalla politisoituneessa yhteiskunnassa ei tullut valituksi. Näkyvästä yhteiskunnallisen vaikuttajan roolista Gripenberg siirtyi kuitenkin näkymättömäksi taustavaikuttajaksi. Hänen asiantuntemustaan käytettiin sekä valtionhallinnon poliittisissa linjauksissa että teollisuutta koskevissa taloudellisissa ja poliittisissa ratkaisuisa, joissa lukui-

22. Gripenberg (1972) 122.

23. Gripenberg (1972) 148.

24. Lennart Gripenberg (1890) *Arbetare, arbetsgivare och arbetslöner: i en fråga för dagen*. Borgå: WSOY.

25. Vuosisadan ammattiyhdistyspolitiikkaa tutkinut Ilkka Turunen on luonnehtinut Gripenbergin teosta suomalaisissa oloissa huimasti aikaansa edellä olevaksi. Gripenberg esitti mm. että työntekijöillä tulisi olla oikeus saada osuutensa yrityksen nettovoitosta ja lunastaa yhtiön osakkeita. Näin syntyvän teollisen kumppanuuden kautta työnantajien ja työntekijöiden olisi mahdollista yhteisten intressien pohjalta kehittää työorganisaatiota ja lisätä tuottavuutta. Ilkka Turunen (1987) ”Ammattiyhdistysutopia. Vuosisadan vaihteen liberalistista yhteiskuntapolitiikkaa”, teoksessa Risto Alapuro & Ilkka Liikanen & Kerstin Smeds & Henrik Stenius (toim.) *Kansa liikkeessä*, Vaasa: Kirjayhtymä, 202–203.

26. Komitean puheenjohtajan toimi Venäjän keisarikunnan finanssiministeriön kauppa- ja teollisuusosaston johtaja Wladimir Timirjaseff ja suomalaista osapuolta edustivat tullilaitoksen johtaja Birger Winter, Hackman & Co:n johtaja Wilhelm Hackman ja Lennart Gripenberg.

27. Tuomo Polvinen (1985) *Valtakunta ja rajamaa. N.I. Bobrikov Suomen kenraalikuvernöörinä 1898–1904*. Juva: WSOY, 313.

28. Gripenberg (1972) 254.

29. Markku Kuisma (1993) *Metsäteollisuuden maa. Suomi, metsät ja kansainvälinen järjestelmä 1620–1920*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 394. Osaltaan vanhan eliitin pakoa teollisuuteen ja liike-elämään selittää myös virkamiespalkkauksen suhteellinen heikentyminen ja teollisuuden luomat uudet mahdollisuudet kuten Kuisma esittää. Upseeri ja insinööri koulutuksen saaneille vanhan eliitin edustajille siirtymiseen oli myös käytännön edellytykset.

30. Gripenberg kirjoitti yrityshistoriat mm. Kymi yhtiöstä, Wärtsilästä, Finlaysonista, W. Gutzeit & co:sta, Kymen Lauttaushydistyksestä, Läskelä Oy:sta ja Kone- ja siltarakennusyhtiöstä.

sat neuvottelut käytiin Gripenbergin laatimien selvitysten pohjalta. Tuotteliaana kirjoittaja hän kirjoitti viimeisiin vuosiinsa asti, joskin heikentynyt näkö hidasti tahtia. Viimeiseksi työksi jäi Kone ja Silta Oy:n historia vuodelta 1932.³¹

Erityisen keskeinen taustavaikuttajanrooli Gripenbergillä oli Suomen metsäteollisuudessa, jonka yritykset, toimintakentät ja toimijat hän tunsu jo vuosikymmenten takaa. Käytännön yhteyskin alaan säilyi. Gripenbergin pojista Arne toimi Läskelän massa- ja paperitehtaan johtajana ja Kymiyhtiön johtajistoon kuulunut Bertel oli Venäjän markkinoiden asiantuntija. Lennart Gripenberg kuului kiistatta alan organisaattoreiden ja linjannäyttäjien joukkoon Kymiyhtiön toimitusjohtajan Gösta Björkenheimin, todellinen valtioneuvos August Ramsayn sekä senaattorien A. Osw. Kairamon ja Gustaf Langenskiöldin rinnalla. Osin heidän paaluttamaltaan pohjalta seuraavan sukupolven teollisuusjohtajien ydinryhmän vaativaksi tehtäväksi tuli suomalaisen metsäteollisuuden perustan sopeuttaminen Venäjän romahduksen aiheuttamiin taloudellisiin ja yhteiskunnallisiin muutoksiin.³²

Samalla he kaikki, Kairamoa lukuun ottamatta, edustivat sotilastraditionon pohjaavien aatelissukujen jo siviilikoulutuksen saanutta uutta sukupolvea, joiden tuttavuus- ja sukulaisuussuhteet kiertyivät sekä Haminan kadettikoulun että Viipurin kautta.

Lennart Gripenbergin julkisessa toiminnassa yhdistyivät ajan ja paikan tarjoamat mahdollisuudet. Ne olivat käytettävissä sekä henkilökohtaisten resurssien kautta, mutta myös perheen, suvun ja säädyn tukemien verkostojen myötävaikutuksella. Kuten jo aiemmin Keski-Euroopassa, myös Pohjois-Euroopassa taloudelliset ja sosiaaliset muutosprosessit olivat olennainen osa yhteiskunnan modernisaatiokehitystä. Modernisaatio oli tiukasti sidoksissa organisaatioiden rationalisointi pyrkimyksiin, tekniikan käytännön sovellutusten leviämiseen ja tieteellisten keksintöjen hyödyntämiseen.³³ Uusi, dynaaminen ja kunnianhimoinen asiantuntijoiden joukko muodosti uudentyypisiä elitistisiä ammattikuntia, jotka nousivat

vanhan eriytymättömän ja usein vailla muodollista koulutusta olevan vanhan eliitin rinnalle. Uudelleen muotoutuviissa sosiaalisissa ja taloudellisissa valtasuhteissa muutosprosessi haastoi vanhan, vajoavan eliitin ja erityisesti aatelin. Uusien asiantuntijaryhmien erikoistumisprosessi johti näiden ryhmien sisällä integraatioprosessiin ja uusien eliittiryhmien syntyyn. Aatelille ja johtavalle eliitille, jonka etuoikeudet murroksessa olivat eniten uhattuina, asiantuntijaroolista tuli tärkeä vallan uudistamisen väline.³⁴ Kun ja jos se solmittiin onnistuneesti jo olemassa oleviin taloudellisiin ja kulttuurisiin sidoksiin sekä sukulais- ja tuttavaverkostoihin, johtava eliitti pystyi vastaamaan murtuvan säätyvallan esiin nostamiin haasteisiin. Näin jo 1800-luvun alkuvuosikymmeninä alkanut johtavan yhteiskunnallisen eliitin, etenkin aatelin, sosiaalisen aseman muutos oli pikemminkin laadullinen.³⁵

Elämä jatkuu

Gripenbergien neljän aikuisikään saavuttaneen lapsen³⁶ uravalinnoissa heijastuvat kuvaavasti ne muutokset, joita vanha aateli ja eliitti oli joutunut kohtaamaan. Vaikka nuoret hakeutuivat uusille urille, perheen ja suvun vaikutus ja taustatuki heijastui valintoihin selkeästi.

Vanhimmat pojat kirjoittivat ylioppilaiksi Helsingin Uudesta ruotsinkielisestä yhteiskoulusta, nuorin suomenkielisestä Helsingin yhteiskoulusta. Suvun perinteistä sotilasuraa he eivät enää valinneet. Myös tyttären kohdalla säätyläistyön perinteinen rooli kodinpiirissä muuttui. Ylioppilastutkinnon suoritettuaan Ingrid Gripenberg työskenteli pankkivirkailijana Pohjoismaiden Yhdyspankissa. Avioliitto suomen- ja latinankielen lehtorin Fredrik Coleruksen kanssa ja perheseen syntyneet viisi tytärtä pitivät kuitenkin huolen siitä, että virka vaihtui perheenemännän rooliin.

Vanhin pojista, Arne, aloitti metsänhoidon opinnot Evon metsäopistossa. Kasvavan metsäteollisuuden arki ja juhla olivat tulleet uittopäällikön pojalle tutuksi eteläisen Suomen tärkeimmässä saha- ja paperiteollisuuskeskuksessa Kotkassa. Arne jatkoi vielä opintojaan Polyteknillisessä opis-

tossa, josta valmistui insinööriksi isäänsä seuraten. Siinä missä aiempi insinööripolvi hankki ulkomaan työkokemusta Venäjältä ja Saksasta, Arne Gripenberg lähti 1906 rakentamaan Panaman kanavaa.

Kun Arne Gripenbergin palasi Suomeen Uudella mantereella hankitulle kokemukselle oli heti käyttöä. Hänet kiinnitettiin isänsä entiseen tehtävään uittopäälliköksi Kymmin lauttausyhdistykseen Kotkassa. Nimitys Läskelän tehtaiden johtajaksi ja myöhemmin Leppäkosken tehtaiden toimitusjohtajaksi sitoi Arne Gripenbergin Suomen metsäteollisuuteen. Tärkeänä taustahenkilönä kuitenkin oli isä, joka oli 1912 toimintansa aloittaneen Suomen Paperiteollisuudenharjoittajain Liiton perustajajäsen. Isän kokemuksiin poika saattoi nojata myös tehtävänsään Läskelän rautatien hallituksessa ja liikennepäällikkönä.

Myös toinen pojista, Bertel, valmistui Polyteknillisestä opistosta insinööriksi 1907. Valmistumisen jälkeen hän hankki kokemusta teollisuudesta mm. Borgströmin tupakkatehtaalla. Sieltä hän siirtyi 1911 Suomen Paperiyhdistykseen toimitusjohtajan Max Alftanin apulaiseksi. Samalla Bertel Gripenberg kiinnittyi isänsä ja veljensä tavoin maan keskeisen teollisuudenalan ytimeen. Ura jatkui Kymmene AB:ssä, jossa hän sai hoitaakseen erityisesti Venäjän kauppiaan liittyvät tehtävät. Myöhemmin hän toimi yhtiön venäläisen sisaryhtiön ”Ryska Kymmenen” hallituksen puheenjohtajana ja kauppaneuvottelukuntien jäsenenä. Venäjän Suomen metsäteollisuudelle elintärkeitä markkinoita rasittivat erityisesti jatkuvat tullimaksuista syntyneet erimielisyydet venäläisten kanssa, samoin kuljetuksiin liittyvät ongelmat mm. rautatievaunupula. Lopputomilta tuntuvia ja usein tuloksettomia neu-

votteluja venäläisten kanssa käytiin osin niiden tilastojen pohjalta, joita Venäjän ja Suomen välisissä tullineuvotteluissa vuosikautia istunut isä, Lennart Gripenberg oli laatinut.

Nuorin veljeksistä, Ole valmistui Suomen Teknillisestä korkeakoulusta arkkitehdiksi, isänsä serkkua ja opiskelutoveria Sebastian Gripenbergiä seuraten. Elämänurassa Teknisen korkeakoulun professorina ja Sosiaalinen Asuntotuotanto Oy:n (SATO) toimitusjohtajana heijastui niissäkin isän vaikutus.

Gripenbergin lasten elämänurien pääpiirteittäisessäkin kuvauksessa näkyy perheen ja suvun keskeinen vaikutus tehtyihin valintoihinsa. Isän, Lennart Gripenbergin kokemus, yhteydet ja vaikutus jokaiseen valintaan on ilmeinen, samoin äidin, Anna Nybergin ympärilleen luoma ja ylläpitämä laaja suvun ja tuttavapiirin verkosto. Lasten valinnat poikkesivat vanhan eliitin ja aatelin traditioista, mutta vastasivat hyvin aatelin muuttunutta asemaa sääty-yhteiskunnan murroksessa. Muutoksenhallinnan edellytykset oli kuitenkin saatu jo kotoa. ■

31. Lennart Gripenberg (1932) *Maskin- och Brobygg-nads Aktiebolag 1892–1932 samt dess föregångare*, Helsinki.

32. Ks. Markku Kuisma (1993) 345–346, 503.

33. Gunnar Wetterberg (1998) ”En öppen elit. Funktion och rekrytering i det långa perspektivet”, teoksessa Anders Björnsson & Peter Lutherson (toim.) *Eliterna som abdikerade. 12 artiklar om frånvaron, behovet och nyttan av elit*. Stockholm: Carlsson, 59–63.

34. Amitai Etzioni (1966) *Studies in social change*, New York, 23–29.

35. Matti Peltonen (1990) ”Aatelisto ja eliitin muodonmuutos”, teoksessa Pertti Haapala (toim.) *Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta*.

36. Arne 1879–1928, Ingrid 1880–1963, Bertel 1885–1918, Ole 1892–1979. Gripenberg (1972) 287 liite 2. Tässä myös lasten henkilö- ja uratiedot.